

БІБЛІЙНІ МОТИВИ ТА ОБРАЗИ У ЗБІРЦІ ДМИТРА КРЕМЕНЯ «ПЕКТОРАЛЬ»

У статті розглянуто й проаналізовано біблійні мотиви та образи в поетичних творах збірки «Пектораль» Д. Кременя. Акцентовано, що мотиви та образи зі Святого Письма Д. Кремень моделює на сучасність або певне історичне тло, збагачуючи смисловими нюансами й актуальними інтерпретаціями.

Ключові слова: Біблія, мотив, образ, інтерпретація

В статье рассмотрены и проанализированы библейские мотивы и образы в поэтических произведениях со сборника «Пектораль» Д. Кременя. Акцентировано, что мотивы и образы со Священного Писания Д. Кремень моделирует на современность или определенный исторический фон, обогащая смысловыми нюансами и актуальными интерпретациями.

Ключевые слова: Библия, мотив, образ, интерпретация.

The paper considers and analyses Biblical motifs and reflections in Dmytro Kremin's poetic collection «Pectoral». It is emphasized that D. Kremin moves the motifs and characters of the Scripture to modernity or certain historical background and enriches them by sensible nuances and actual interpretations.

Key words: Bible, motif, character, interpretation.

Споконвіку й дотепер Біблія – джерело тем, сюжетів, мотивів, образів, що творять власний дискурс у світовому мистецтві. В українській літературі чи не кожен митець звертався до «книги книг», по-своєму інтерпретуючи й осмислюючи її.

На помежів'ї XX-XXI століть, на зламі тисячоліть, перед черговим очікуванням кінця світу біблійні мотиви набули нового звучання й гостроти. Саме в цей час відбувається найвагоміше визнання Дмитра Кременя як поета завдяки Шевченківській премії (1999 рік) за збірку «Пектораль», охарактеризовану в енциклопедії Шевченківських лауреатів як «справжнє відкриття наприкінці століття» [3, с. 278].

У «Пекторалі» порівняно з іншими збірками Д. Кременя звертання до біблійних мотивів та образів є найчастотнішим. Поет різноаспектно залучає «вічні» сюжети: з одного боку, зберігає біблійні конотації, з другого – застосовує широку палітру смислового нюансування, часто осучаснюючи біблійні мотиви.

Твори Д. Кременя, зокрема й ті, що ввійшли до «Пекторалі», не раз ставали об'єктом літературознавчих досліджень. Окремі аспекти його творчості аналізували І. Дзюба, Ю. Ковалів, Т. Кремень, Л. Старовойт, М. Сулима та інші, однак на біблійні образи й мотиви звернено замало уваги.

Актуальність дослідження біблійних образів та мотивів у збірці «Пектораль» незаперечна з огляду на значимість художнього освоєння сакрального світу Біблії в поетичній творчості митця. Кореляція біблійної образності як вагомого аспекту збірки дасть змогу поглибити уявлення про світовідчуття та ідіостиль поета.

Біблійні мотиви у «Пекторалі» є багатомірними і водночас сучасними, оскільки Д. Кремень часто переносить слова й сюжети зі Святого Письма на українську реальність. При цьому, за влучним висловом Ю. Мушкетика, «все-все від Вавилона до Віфлеємської звізди, до останнього чи, може, чергового поцілунку коханої – напружене внутрішнє життя поета» [цит. за: 3, с. 280].

«Не я пишу, це мною пише Бог» – так починається один із віршів збірки «Пектораль» і ці ж слова є заголовком інтерв'ю Євгена Барана з Дмитром Кременем на сторінках «Хортиці». Завершенням діалогу стало зізнання Дмитра Дмитровича в тому, що сподівається тільки на Бога, «аби не дав нам вигубити себе до краю» [1, с. 94].

Згадки про Бога й алюзії є в багатьох поетичних творах Д. Кременя. У другому вірші зі збірки «Пектораль» («Асфальтівка звертає на Седнів...») ліричний герой постає грішником, що «запродав би душу чорту» й «Повінчався навек з чужиною, // Налюбився з чужою жоною» [4, с. 19] та байдуже ставиться до апостолів. Але, попри це, сподівається на «Господа милість» і перефразовує Шевченкове кредо «Караюсь, мучусь, але не каюсь» на «Я караюсь, і мучусь, і каюсь» [4, с. 19]. Ремінісценцію з вірша Кобзаря Д. Кремень застосовує з огляду на християнську мораль, за якою каяття є шляхом до Царства Небесного.

Символічним у цьому вірші є образ свічі, що догоряє. Свічка – це не тільки релігійний атрибут, а й уособлення небесного вогню. У контексті вірша свічку можна тлумачити як символ життя, що завершується, «догоряє». Крім того, свічка є головним

атрибутом заупокійних служб у церквах, тому постає як символ пам'яті. Цікавий і той факт, що саме в Седневі місцевий чернець – блаженний Григорій Седнівський (відомий як Гриць Золотюсінський), зустрівшись із Т. Шевченком, напророчив йому близький арешт у Києві. Невдовзі так і сталося.

Образ Вавилонської вежі, що згадується в Книзі Буття (вірш 11) і є однією з найбільших споруд стародавнього Вавилону, постає у вірші «Вежа» Д. Кременя. За Біблією, місто названо Вавилоном, «*бо там помішав Господь мову всієї землі*» [2, с. 19]. Д. Кремень називає цю будівлю вежею стомов'я зі склом безмов'я. Ця тавтологічна антитеза додає смислової безглуздості всезагальному процесу возведення вежі.

Крім того, автор апелює до проблеми нищення стародавніх храмів, що стало особливо актуальним у радянські часи, коли «*І чертоги, і храми ольвійські // Наші предки взяли на хліви*» [4, с. 23]. Саркастично Д. Кремень описує страшну дійсність, де «*Бог з машини*» одне повеліє: «*Із каміння возводити храми. // І взялись. І возводимо... хлів*» [4, с. 23].

Серед новозавітних мотивів Біблії чи не найпоширенішим у збірці «Пектораль» є мотив зради й розп'яття Ісуса Христа. Увиразнюють цей мотив образи Гетсиманського саду й Голгофи.

У вірші «Повість наших літ» звернено увагу на перше біблійне вбивство – Авеля Каїном. У другій частині поезії, як і в другій частині Біблії – Новому Заповіті, йдеться про Гетсиманський сад, де хоч «*хрущі травневі не гудуть*», як у Шевченка, але є «*білий хліб. І біла хата. І серп. І молот. Прапори...*». Щодо цього вірша слушною є заувага І. Дзюби (у передмові до книги вибраного «Скіфське золото») про те, що «*шлях на Голгофу – наче московською Красною площею під «отецькими поглядами згори» пам'ятних і нам «Синедріона і Пилата». Така географія і хронографія абсолютів світового зла. І в картині світу поруч опиняються «пантеони й гулагі», а «храмом скурвленої ери» стає секс-шоп*» [5, с. 6]. Йдеться про вірш «Секс-шоп на славній Україні», назва якого – саркастична ремінісценція Шевченкового «Село на нашій Україні». З трагічним звучанням постає мотив зради, гріха й морального занепаду людини. Еротичної пікантності і водночас вишуканості додає порівняння: «*І в стумі жінка – наче квітка Бога*» [4, с. 30].

Мотив таємної вечері, а потому – розп'яття звучить у вірші «А езуїт показує стигмати...». Автор песимістично зауважує, що врятувати не можуть ані Мати Божа, ані «*Бог-син, Бог-дух і навіть Бог-отець*». Образ Святої Трійці, трактований у християнській догматиці як таємне поєднання, недосяжне для людського розуму в повному обсязі, і те, що осягається лише «досвідом духовного життя», додає ще більшої трагічності та безвиході. Водночас таємничість цього образу в поезії можна вважати преамбулою до духовних осягнень Бога-сина Д. Кременем. Іронічним у цьому вірші видається мотив послуху й смирення: «*Завтра – розіпнуть. // Останній, потаємний, ти не сердься. // Голгота. Хрест. З розбійниками вмри*» [4, с. 49].

У вірші «Бенефіс на Голготі» Д. Кремень саркастично проводить паралелі між засудженням і розп'яттям Ісуса Христа та духовною стратою поета в Україні. Про останнє може свідчити не випадкове залучення сучасних реалій на кшталт «*в верхівній раді*», «*коміція по гласности*», «*горілка з перцем, галушки... на вишитий рушник*». Хоча автор і зазначає, що «*рівнятися із Господом – негоже*», проте уособлює себе тінню Бога: «*Я тінь Твоя, І я в твоїм сліду*» [4, с. 20]. І коли на початку стверджує, що «*розп'яли обох*» – то це теж натяк, що у вірші йтиметься не тільки про розп'яття Ісуса Христа.

«Бенефіс на Голготі» має бурлесково-трагедійне звучання, хоча зміст твору трагічний. Слово «бенефіс» Словник іншомовних слів тлумачить як «*виставу, збір від якої повністю або частково надходить одному чи кільком акторам; спектакль на честь одного з його учасників як вияв визнання заслуг, майстерності артиста*» [10, с. 45]. Своєрідним головним «актором» тут постає Ісус Христос. Іешуа Га-Ноцрі, Месія та Бог – такі синоніми імені Бога-сина зринають у цій поезії. У синедріоні Ісуса називають «*рабою ідеї*», а сам процес засудження – «*останнім бенефісом у ролі Бога*» [4, с. 20]. Театральності змальованій сцені додають дзвін стрепен леґіонерських коней, Іродове плескання в долоні та фінал, коли Іуда лічить гроші, що теж є ознакою власне бенефісу, себто вистави. Зважаючи на це, логічно б вважати, що бенефіс саме Іуди. Однак головну роль у «виставі» на Голгофі «грає» Ісус і Його бенефіс у вірші Д. Кременя – це саркастична метафора.

Мотив засудження і страти Ісуса Христа поглиблюється образними паралелями з сучасністю, актуалізацією образів Петра, котрий «*ще треті півні не співали, Вже зрікся*», Ірода – «*Месію вбити мислив це дитям*», Іуди – «*І поцілунок учня упізнав Ти*» і загалом синедріону, де «*склепали постанову і... до персональних осликів пішли*» [4, с. 20-21]. Через тавтологію «персональний» досягнуто контрасту: персональні ослики – персональні авта – персональний хрест.

Біблійні образи та мотиви особливо гостро звучать у симфонії «Сад». Цей твір автор будує за вимогами музичного жанру, що «складається з драматичного центру циклу (сонатного allegro), повільної ліричної частини, інтермедійного скерцо та двох фінальних епізодів» [7, с. 394-395]. Відповідно і «Сад» Д. Кременя має Мотто, Andante, Allegro Giocoso, Risoluto, Grave, Allegretto, Grave. Синтезійне сполучення звуків і барв, перемінний темпоритм (то молитовний, то урочистий, то пришвидшений, то уповільнений) – те, що вирізняє кожну частину симфонії.

У «Мотто» сад постає безлюдною пусткою, садом розлуки, самотньою землею, що «*замала для далеких біблійних зірниць*» [4, с. 66] і водночас вертепом «*без ляльок*» [4, с. 67]. В образі «*всесвітньої ріки*» можна впізнати Йордан, що, за старозаповітною оповіддю з книги Ісуса Навина, відокремлювала пустелю від землі ханаанської [2, с. 254]. Однак ріка в інтерпретації Д. Кременя порушує земний плін і тече вгору – до неба, до Бога.

Мінорним звучанням переповнені *Andante* «Аве Марія...» та «Маєстатичні сатурналії», де *«летять чорнопері страшні серафими»* [4, с. 68]. На цьому тлі чорних лісів і спустошеного неба лунають згадки про самогубців, засуджених і розстріляних. Зринають прізвища Курбаса, Плужника, Косинки, Влизька.

Цікавими та образними є монологи чотирьох голосів. Перший голос мовою верлібру оповідає про вічних сліпців, які *«простують у вічність із своїми сліпими поводирями»*, про злиття двох рик і голову, що *«оберталася довкола своєї осі, як глобус»* [4, с. 70]. Другий силабо-тонічно й римовано згадує пророка Ісайю і соборну свічку, що горить і гасне, насамкінець зазначаючи, що *«в саду, в Пантеоні Любові дерева стинають. Це вічна Голгота, наш сад Гетсиманський, кого розпинають?»* [4, с. 70]. Третій голос повідує про нічний прихід Бога, називаючи його сяючим, як сад, і білим, ніби собор. Проте він, Третій, посоромився поглянути у вічі Богу, таким чином засвідчуючи пізнання Бога як вищої істини, до якої можна наблизитися, але не заволодіти. Релігійна смиренність проявляється в тому, що з приходом Бога *«сад упав на коліна»*. Четвертий голос наголошує на тиші в саду, тихому *«блюзі од початку світа»*, коли не вистачало одного – голосу Бога.

Усі чотири голоси з «Маєстатичних сатурналії» засвідчують різні етапи осягнення Бога, біблійні мотиви та образи цьому сприяють. Аналізуючи симфонію «Сад» у передмові до книги вибраного «Літопис», Ю. Ковалів слушно згадує про барокову традицію й агіографічну літературу, зокрема щодо мученицької постаті Св. Себастьяна [8]. Саме йому присвячено *Allegro Giososo* «Полуденний скін Святого Себастьяна». Нагадаємо, що за таємне проповідування християнства й навертання до віри людей римський імператор Діоклетіан наказав прив'язати Себастьяна до дерева й розстріляти з луків, що й було зроблено. Однак, попри глибокі рани від стріл, Себастьян вижив [6]. Д. Кремень зображає процес засудження і розстрілу великомученика, де звучать *«голос імператора що ставить народ на коліна // голос божий який піднімає народ із колін»* [4, с. 72]. Протягом сцени розстрілу та після неї у симфонії подекуди звучить рефреном «Радуйся» з відомої колядки про народження Сина Божого. Однак у симфонії «Сад» це радше саркастичний вигук, наповнений болем і трагізмом, аніж заклик радити.

Як і в «Пісні над Піснями» Соломона [2, с. 754-760], у VIII підрозділі симфонії *Allegretto* «Пісня пісень саду» лунають інтимні мотиви, звернені до коханої. На відміну від біблійного тексту, Д. Кремень мало звертається до принад тіла коханої, в основному акцентуючи увагу на її голосі – «дівич-голосі», що лине над білим садом. Завдяки цьому голосу *«сад співає, наче сад п і с е н ь (розрядка – автора) // Співає сад, бо ще не онімів. // Співає сад, бо ще не остовпів, // Як я – в полоні горя і біди...»* [4, с. 79]. Про «сад» не раз згадує і Соломон, однак частіше з інтимно-метафоричним підтекстом, хоча єднає «сад» Кременя з відповідного підрозділу і «сад» із біблійної «Пісні над піснями» відчуття світла та любові. Ліричний герой Д. Кременя просить свою кохану взяти його за руку й повести, однак урешті-решт вона

сама йде *«по той бік суетності»* і *«понад садом, понад нашим расм»*, а її голос, переповнений світлом, надалі йому *«ні жити, ані вмерти не дає...»* [4, с. 80].

Епітет «білий», асоційований із коханою, актуалізується в XII підрозділі *Grave* «Остання пісня зимового саду», де *«всі дерева білі-білі», «білим-білим літом», «білих коней», «біле коло», «біле колесо», «білі імена», «біла-біла, як стіна»*. І насамкінець – *«тепер у світі біло, Як у вічному саду»* [4, с. 86].

Перенасичення білим кольором усього довкола, а також світлі почуття й помисли ліричного героя наштовхують на сумніви: а чи справді в симфонії «Сад» ідеться тільки про Гетсиманський сад? Зважаючи на все вищесказане, доречно зазначити, що подекуди «сад» в інтерпретації Д. Кременя – це ще й Едемський сад. У Старому Заповіті Едем згадується як райський сад і місце первинного проживання Адама і Єви. Про останніх навряд чи знайдуться алюзії в симфонії «Сад», однак можна провести інші паралелі зі «всесвітньою рікою», що згадується спочатку, та образу чотирьох у кінці твору (*«Чотири самотні // Ідуть од порогу»*) [4, с. 87]). Так, у Книзі Буття записано *«І річка з Едему виходить, щоб поїти рай. І звідти розділюється і стає чотирма початками»* [2, с. 10]. У цьому контексті можна тлумачити й чотири голоси з «Маєстатичних сатурналії». Якщо й далі звернути увагу на символіку цифр, то не випадковими видадуться дванадцять частин симфонії «Сад». Адже відомо, що число «дванадцять» є сакральним, пов'язаним із дванадцятьма апостолами Ісуса Христа, і символізує завершеність та божественне кола. Крім того, число «дванадцять» фігурує в «Об'явленні» Св. Івана Богослова (така назва в перекладі І. Огієнка): *«Мур воно мало великий і високий, мало дванадцять брам, а на брамах дванадцять Анголів та ймення написані, а вони – імення дванадцятьох племен синів Ізраїля»* [2, с. 1374]. Цікаво, що в «Апокаліпсисі», на останній сторінці Біблії, постає образ чистої ріки, на берегах якої – *«дерево життя, що родить дванадцять раз плоди»* [2, с. 1375]. І відчуттям світла та чистоти це видається суголосним із фінальною частиною симфонії «Сад».

Отже, у результаті дослідження з'ясовано, що збірка «Пектораль» найбільшою мірою концентрує біблійні мотиви та образи, порівняно з іншими збірками Д. Кременя. Фактично в кожній поезії з «Пекторалі», за винятком чотирьох, можна спостерегти біблійні елементи чи хоча б згадки про Бога.

Актуалізація Святого Письма в збірці «Пектораль» відбувається шляхом залучення таких біблійних мотивів: створення світу; зради, засудження і розп'яття Ісуса Христа; послуху і смирення; гріха і т. д. Серед біблійних образів у поезіях Д. Кременя переважають Бог/Господь, Ісус Христос, Матір Божа. Також є згадки про Адама, Єву, Марію, Петра й Павла, Ісаю, Ірода, Пілата та ін. Подекуди визначальними в «Пекторалі» є такі локуси з Біблії: Голгофа, Гетсиманський сад, Едем, Віфлеєм, Вавилон. Доповнюють сакральний світ віршів Д. Кременя образи храму/собору/церкви, а також релігійні символи й атрибути: хрест, ікона, свіча тощо. Мотиви, образи й сюжети Книги Святого Письма допомагають осягненню перипетій української сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран Є. Дмитро Кремень: «Не я пишу – це мною пише Бог» / Євген Баран // Хортиця. – 2008. – № 4. – С. 92–94.
2. Біблія або Книга Святого Письма Старого й Нового Заповіту / [пер. І. Огієнка]. – К. : Українське біблійне товариство, 2002. – 1376 с.
3. Кремень Дмитро Дмитрович // Шевченківські лауреати 1962-2001. Енциклопедичний довідник. – К. : Криниця, 2001. – С. 278–280.
4. Кремень Д. Д. Літопис / Дмитро Кремень. – Миколаїв : Можливості Кіммерії. – 452 с.
5. Кремень Д. Скіфське золото : Вибр. вірші і симфонії / Дмитро Кремень ; [упор. Т. Д. Кремень]. – Миколаїв : ТОВ «Ліон», 2008. – 396 с.
6. Кремень Т. Д. Металогічна рецепція Бога в ліриці Станіслава Місаковського і Дмитра Кременя / Тарас Кремень // Наукові праці ЧДУ ім. П. Могили. – Філологія. Літературознавство. – 2009. – № 5. – С. 22–26.
7. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
8. Святой Себастьян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/Святой Себастьян>.
9. Седнів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine.polnaya.info/chernihivska-oblast/sedniv>.
11. Словник іншомовних слів / [за редакцією О. С. Мельничука]. – К. : Українська радянська енциклопедія, 1974. – 776 с.

© Набок-Бабенко Ю. С., 2013

Дата надходження статті до редколегії 16.04.2013 р.